

УДК 330.8:631/635

JEL Classification: B30, Q10

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904066>

*Н.І. ПАТИКА, кандидат економічних наук,
доцент, докторант*

Теоретико-методологічні підходи до конкурентоспроможності сільського господарства в сучасних умовах

Мета статті - надати теоретико-методологічне обґрунтування конкурентоспроможності галузі сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції, визначення її сутнісних характеристик та суперечностей.

Методика дослідження. За допомогою прийомів абстрактно-логічного методу узагальнено теоретичні підходи щодо дослідження категорії «конкурентоспроможність». Методи порівняння, аналізу та синтезу використовувалися для змістовного визначення дефініції «конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції».

Результати дослідження. Встановлено, що серед основних наукових теорій, які вплинули на розвиток теоретичних засад конкурентоспроможності, доцільно виділяти теорії конкуренції, конкурентних переваг, ринків та ринкової рівноваги, попиту і пропозиції, розвитку торгівлі, мотиваційні теорії, інституційну, концепції державного регулювання економіки, маркетингові, ресурсні тощо. Найбільш виправдано поділяти їх на дві основні групи: теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування зовнішніх (здебільшого ринкових) умов забезпечення конкурентоспроможності; теорії, концепції і моделі, що пропонували механізми формування внутрішніх (здебільшого виробничих) умов забезпечення конкурентоспроможності.

Елементи наукової новизни. Удосконалено категоріально-понятійний апарат, що поглиблює теоретико-методологічні засади конкурентоспроможності, шляхом авторського трактування поняття «конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції» - як агреговану характеристику галузі, що формується під впливом конкурентоспроможності підгалузей, господарюючих суб'єктів, окремих товарів і товарних груп, та забезпечує їй здатність витримувати тиск конкурентів на світових аграрних ринках, посідаючи на них визначальні позиції.

Практична значущість. Запропоноване в дослідженні авторське визначення поняття «конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції» дозволить залучати означену категорію з метою розроблення і реалізації державної регуляторної політики, спрямованої на посилення ринкових позицій галузі. Рис.: 2. Бібліогр.: 29.

Ключові слова: конкурентоспроможність; парадигми; підходи; теорії конкурентоспроможності; концепції конкурентоспроможності; сільське господарство.

Патика Наталія Іванівна - кандидат економічних наук, доцент, докторант відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: n_patyka@ukr.net

Постановка проблеми. В епоху посилення глобалізаційних процесів та поглиблення економічної інтеграції питання присутності та значимості держави на світовому ринку стає важливим чинником не лише її соціально-економічного розвитку, а й однією з ключових складових формування політичної ваги на міжнародній арені. Це підтверджується тим, що саме країни великої сімки та інші впливові держави одночасно є провідними операторами світових ринків товарів і послуг.

Для України, як держави, що намагається посісти значиме місце у глобальному економічному і політичному просторі, проблема посилення позицій на світових ринках особливо актуальна і гостра. Передусім це стосується ринків сільськогосподарських продуктів, адже упродовж останніх 10-12 років стало зрозумілим, що саме сільське господарство нашої держави може стати дієвим активатором означених процесів. Будучи фундаментальною проблемою сучасної української економіки, підвищення конкурентоспроможності базової галузі потребує поглибленого наукового дослідження.

© Н.І. Патика, 2019

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентоспроможність як економічна категорія була об'єктом дослідження багатьох учених. Над визначенням її економічної сутності працювали як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, серед іноземних дослідників слід виокремити Дж. Алгре-на [25], С. Екмана, Дж. Гюльстранда [26], К. Завалінську [29], Л. Латруффа [27], Е. Піт-са, М. Лагневика [28], М. Портера [16], Д. Рікардо [17] тощо. Серед вітчизняних дослідників конкуренції та конкурентоспроможності, в тому числі й сільського господарства, варто відзначити праці В. Г. Андрійчука [1], В. В. Баєвої [18], М. Т. Беця, Г. Й. Лучко [2], Є. А. Бельтюкова, Л. А. Некрасової [3], З. С. Варналія, Р. Р. Білик [4], Н. М. Галазюк, О. М. Зелінської [5], О. М. Згурської [6], Б. Є. Кваснюка [8], Ж. Л. Криська [9], Д. Г. Легези [10], М. Й. Маліка, О. А. Нужної [11], І. С. Марченко [12], В. Я. Месель-Весляка [13], Л. М. Минка [14], В. В. Олійника [15], І. В. Хаджинова [19], Н. О. Шквирі [22], О. Г. Шпикуляка, Ю. П. Воскобійника, О. В. Овсяннікова [23], О. Б. Чернеги [7], М. В. Черної, А. М. Анікєєвої [20], І. С. Чорнодіда [21], Л. І. Юрчишиної [24] та ін.

Утім, незважаючи на суттєвий науковий інтерес до вивчення різноманітних аспектів конкурентоспроможності, постійні інституційні зміни, уніфікація наддержавного інструментарію регулювання ринків, конфлікт інтересів регіональних формувань з процесами глобалізації, активізація міжнародної торгівлі підтримують його актуальність.

Мета статті - надати теоретико-методологічне обґрунтування конкурентоспроможності галузі сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції, визначення її сутнісних характеристик та суперечностей.

Виклад основних результатів дослідження. Нині в науковій літературі поширена думка, що теоретичні засади вивчення конкурентоспроможності були започатковані в другій половині ХХ ст. у роботах М. Портера і відображені в його теорії конкурентоспроможності, заснованій на моделі п'яти ринкових сил [16]. Однак така позиція, на нашу думку, вразлива для критики. Адже «конкурентоспроможність» розглядалася вченими як здатність брати участь і перемагати в конкурентній боротьбі, тому її вивчення здійснювалося крізь призму поняття «конкуренція» й було нерозривно пов'язане з дос-

лідженням функціонування ринкового механізму та закономірностей торговельних відносин.

Науковий пошук щодо усвідомлення сутності категорій «конкурентоспроможність», «конкуренція» тощо розпочався ще на зорі еволюції економічної наукової думки в роботах меркантилістів. Проте першим розробником цілісної системи наукових поглядів на конкурентоспроможність беззаперечно став Д. Рікардо, який вивів теорію абсолютних і відносних переваг у зовнішній торгівлі [17]. З того часу представники різноманітних наукових шкіл і течій розвивають теоретичні погляди на природу конкуренції та закономірності конкурентоспроможності. Ці напрацювання настільки значні й розгалужені, складні з погляду систематизації та структуризації, що нині не існує більш-менш узгодженого підходу до їх класифікації чи періодизації. Так, досить наближено напрацювання економічних шкіл, учень і течій здійснені І. С. Марченко [12], яка виділяє чотири ключові парадигми теоретичного обґрунтування поняття «конкурентоспроможність» з відокремленими теоріями і концепціями, в яких вони розкриті:

– еволюційна парадигма - теорія еволюційної економіки (Шумпетер Й., Уінтер С., Фліпенко А.);

– інституційна парадигма - нова інституційна теорія, теорії залежного та наздоганяючого розвитку (Уільямсон О., Норт Д., Фатхутдінов Р., Пребіш Р., Зінгер Х., Фуртадо С., Ліст Ф., Валерстайн И., Євстигнєєв Р.);

– неокласична парадигма - субститутивна теорія та теорія факторного аналізу господарювання (Гіффен Р., Еджуорт Ф., Хекшер Є., Олін Б., Леонтьєв В., Рибчинський Т., Портер М., Ліндерт П.);

– системна парадигма - синергетична теорія розвитку, інтра- та екстрасистемні фактори (Кругман П., Обстфельд М., Стігліц Дж.) [12, с. 99].

Принципово в інший спосіб систематизує теорії та концепції конкурентоспроможності І. С. Чорнодід [21], виділяючи при цьому:

1) торгову (у тому числі цінову та нецінову) (Ерліх М., Хайн Дж., МакФетрідж Д., Баласса Б., Больто А., Харрис Р.);

2) виробничу (Сакс Дж., Портер М., Маркусен Дж., Гареллі С., Кваснюк Б.);

3) інвестиційну (Домар О., Харрод Р., Гілмор А., О'Доннелл А.);

4) інноваційну (Шумпетер Й., Хайєк Ф., Лоутон Т., Ковачич А., Тароу Л., Дилягін М.) [21, с. 55].

Однак потрібно враховувати, що систематизація теорій конкуренції та конкурентоспроможності за функціональним принципом доволі умовна і не позбавлена значних недоліків. Адже окремі теорії (як-то Шумпетера Й., Портера М., Фрідмена М. і багатьох інших) не можна беззаперечно віднести до тієї чи іншої групи.

Загалом у результаті дослідження виявлено, що наукових теорій, які вплинули на розвиток теоретичних засад конкурентоспроможності, досить багато. Встановлено, що серед основних доцільно виділяти теорії конкуренції, конкурентних переваг, ринків та ринкової рівноваги, попиту і пропозиції, розвитку торгівлі, мотиваційні теорії, інституційну, концепції державного регулювання економіки, маркетингові, ресурсні тощо.

Найбільш виправдано, на нашу думку, поділяти їх на дві основні групи:

– теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування зовнішніх

(здебільшого ринкових) умов забезпечення конкурентоспроможності (рис. 1);

– теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування внутрішніх (здебільшого виробничих) умов забезпечення конкурентоспроможності (рис. 2).

Причому окремі теорії неможливо беззаперечно віднести до тієї чи іншої групи, адже окремі їх положення пояснюють формування внутрішніх, а частина - зовнішніх умов забезпечення конкурентоспроможності. До таких належать, наприклад, теорії конкурентних переваг, в яких формування переваг за ціною і якістю висвітлюють внутрішні умови, а диференціація товару для різних груп споживачів - зовнішні. Так само інституційна теорія, з одного боку, забезпечила формування інститутів й інституцій функціонування ринку, а з іншого - інститутів та інституцій функціонування виробничо-господарських систем. Концепції державного впливу на економіку обґрунтовували засади, важелі і механізми впливу на виробництво і ринкові відносини тощо.

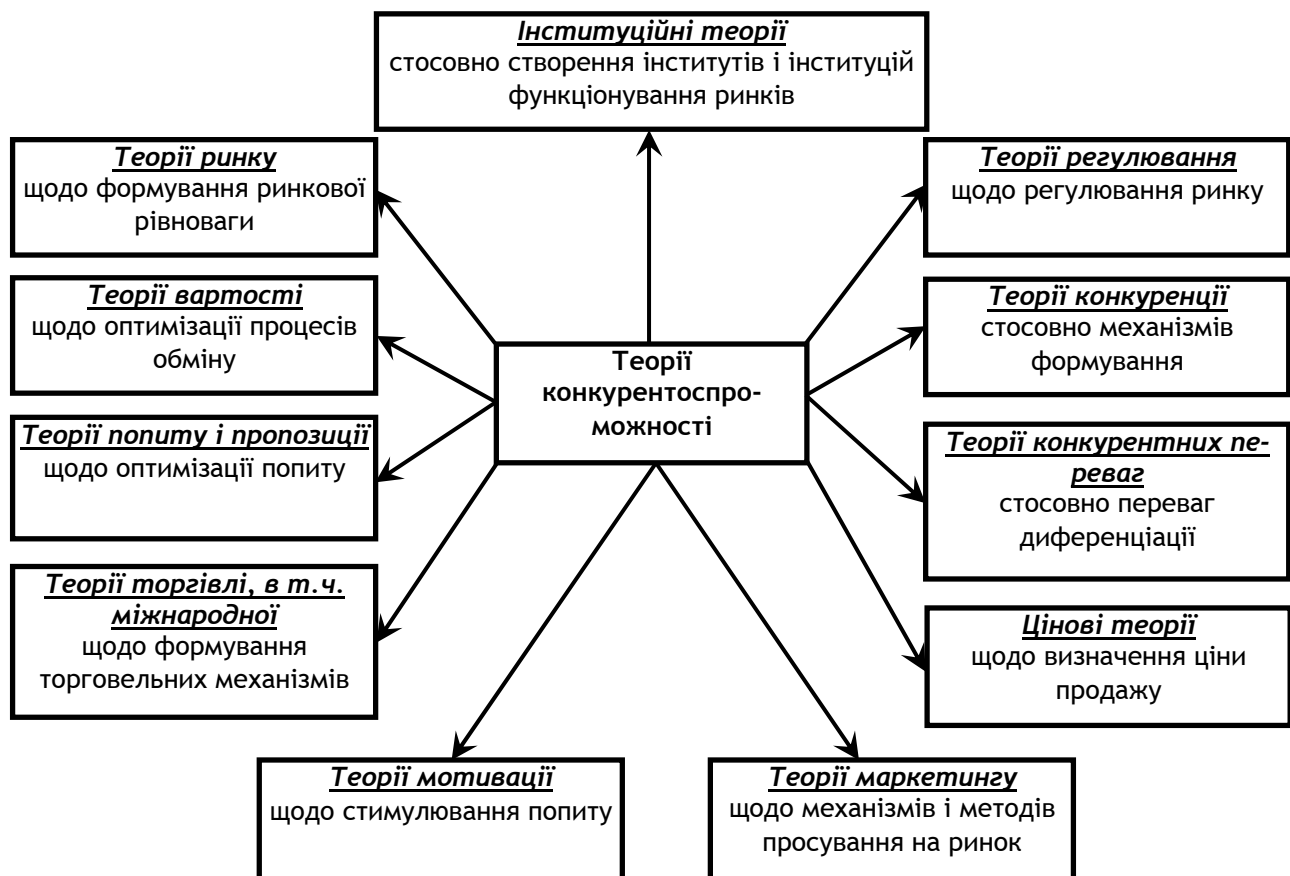

Рис. 1. Систематизація наукових теорій, що вплинули на формування теорій конкурентоспроможності, пояснюючи зовнішні умови її формування

Джерело: Сформовано автором.

Деякі теорії набули форми прямого впливу (як-то теорії конкуренції, конкурентних переваг, ринків та ринкової рівноваги, попиту і пропозиції тощо), а деякі здійснили лише опосередкований вплив (інституційна теорія, теорії економічного розвитку, державного впливу на економіку, ресурсні, оптимізаційні теорії та ін.) на формування теорій конкурентоспроможності.

Систематизація і класифікація теорій конкурентоспроможності та конкуренції викладена й за іншими диференційованими підходами. У різних авторів в їх основу покладено історичну періодизацію, функціонально-сутнісні характеристики, роль у функціонуванні реалізації ринкового механізму тощо.

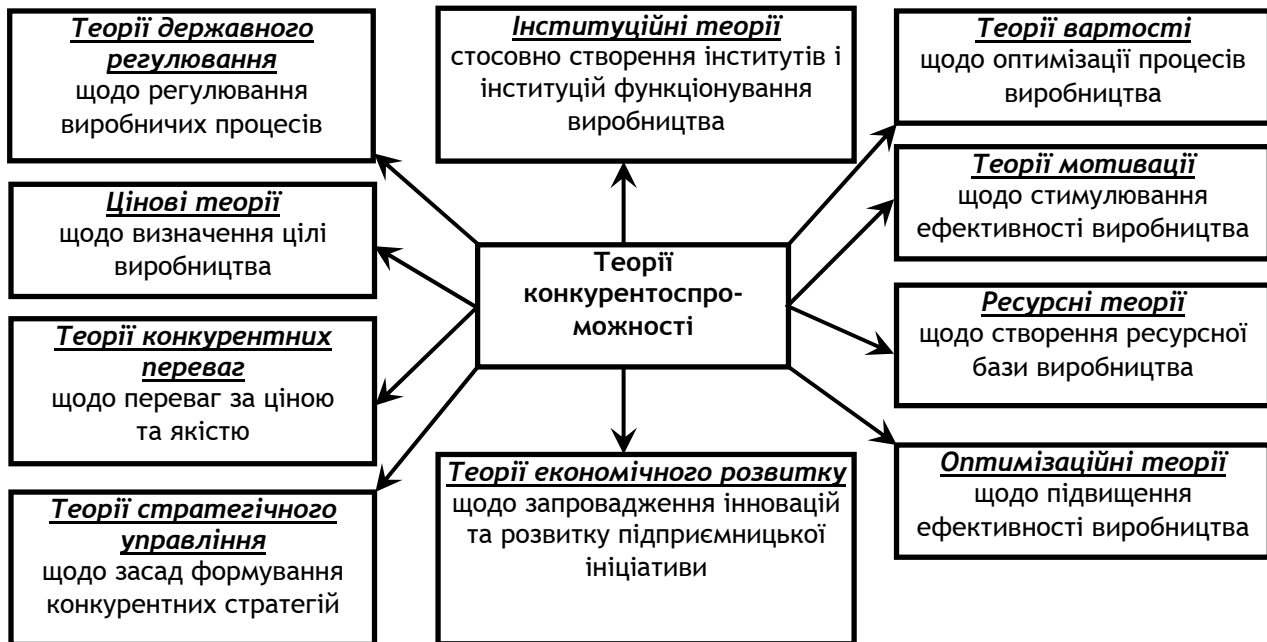

Рис. 2. Систематизація наукових теорій, що вплинули на формування теорій конкурентоспроможності, пояснюючи внутрішні умови її формування

Джерело: Сформовано автором.

Процес систематизації теорій конкурентоспроможності та конкуренції дозволив науковцям сформувати понятійно-категоріальний апарат досліджуваного явища. Так, Ж. Л. Крисько [9] у результаті узагальнення напрацювань різних наукових течій і шкіль дійшла висновку, що конкурентоспроможність можна розглядати двояко: як структуру ринку і як процес. Автор виділяє сукупність теорій, що розглядають конкуренцію як структуру ринку, а саме:

- ринкові теорії конкуренції - теорія ринків (Сміт А.), модель монополістичної конкуренції (Чемберлін Е.), теорія вільної конкуренції (Маркс К., Енгельс Ф.);

- галузева теорія конкуренції - структура-поведінка-результат (Дороніна М., Юданов А.) [9, с. 23].

За Ж. Л. Крисько, згідно з теоріями ринкової конкуренції «конкурентоспроможність на ринках горизонтальної диференціації залежить від відповідності перевагам клієнтів: від асортименту, частоти оновлення то-

варів, якості і ефективності реклами, а на ринках вертикальної диференціації - від рівня ціни товару». Водночас за галузевою теорією конкуренції «конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта буде визначатися відповідністю його поведінки особливостям структури даного ринку» [9, с. 24].

До другої сукупності теорій, що розглядають конкуренцію як процес, цей автор відносить:

- теорію ресурсів - австрійська школа (Мізес Л., Хаск Ф., Роббінс Л.), еволюційну теорію (Фосс Н., Ландо Х., Томсен С.), ресурсорієнтовану теорію (Чендлер А., Хамел Г., Прахалад К.);

- теорію стратегії - теорію ефективної конкуренції (Кларк Дж.), теорію стратегії (Портер М.) [9, с. 23].

За теоріями ресурсів головний мотив конкуренції зводиться до змагання за використання різних видів ресурсів, а поняттю конкурентоспроможності не приділяється належна увага. Згідно ж з теоріями страте-

гій «конкурентоспроможність» розглядається як сукупність конкурентних переваг у сфері використання інновацій, а також як результат правильності структурного аналізу галузі та ефективності стратегії [9].

Значна когорта науковців розглядає конкурентоспроможність як двояку категорію, що являє собою, з одного боку, ринкову структуру, з іншого - процес [4, 7, 18, 19]. Сучасні дослідники здебільшого схилиються до другого підходу. Однак у результаті вивчення й узагальнення теоретичних засад досліджуваної проблеми було зроблено висновок, що обидва підходи в нинішніх умовах залишаються актуальними.

У цілому Л. М. Минко, поділяючи наведені вище міркування, схильна розглядати конкурентоспроможність як: 1) систему взаємодіючих факторів; 2) здатність цієї системи змінювати параметри внутрішнього середовища залежно від потреб ринку; 3) системну категорію, що відображає конкурентоспроможність як результат та як процес діяльності [14].

Інші автори [2, 5, 24] часто приєднуються до одного чи обох відмінних підходів щодо розуміння сутності конкурентоспроможності: 1) як характеристики унікальності та відмінності від конкурентів, що дозволяє в більшому ступені задовольняти потреби покупців і ринку; 2) як характеристики спроможності пристосовуватися до мінливих умов конкуренції і ринку. Однак Л. І. Юрчишина вважає, що принципової різниці між цими двома підходами немає [24, с. 47].

У процесі дослідження М. В. Чорна, А. М. Анікеєва [20] дійшли висновку, що в науковій думці здебільшого розглядають конкурентоспроможність з чотирьох основних позицій: 1) як спроможність, здатність або можливість підприємства щодо завоювання чи утримання позицій на ринку; 2) як комплексну, відносну або порівняльну характеристику діяльності суб'єкта господарювання; 3) як наявність певних властивостей; 4) як оцінку сукупності конкурентних переваг. Окремі напрями цієї проблеми знайшли розв'язання у дослідженнях інших науковців [8, 15, 22]. Особливого поширення набув підхід до вивчення конкурентоспроможності як комплексної відносної характеристики стану та діяльності суб'єкта конкурентної боротьби [3, 6].

Доцільно зазначити, що між конкурентоспроможністю на всіх рівнях існує міцний

взаємозв'язок. Конкурентоспроможність товарів та окремих господарюючих суб'єктів безпосередньо формує конкурентоспроможність підгалузей, галузей і сфер економічної діяльності, до яких вони належать, а також регіонів, у межах яких працюють. У свою чергу, конкурентоспроможність галузей і регіонів формує конкурентоспроможність країни та, водночас, залежить від неї. Безумовно, жодна з країн, навіть найрозвинутіша, не ставить за мету досягнення конкурентоспроможності по всьому спектру продукції, яку вона може потенційно виробляти й реалізовувати. Пріоритет надається лише тим секторам економіки, які мають реальні умови для отримання конкурентних переваг на світовому ринку. Для України саме сільське господарство, як найважливіша експортоорієнтована галузь, є найбільш значимим сегментом формування конкурентоспроможності.

В економічній літературі існують різні підходи до визначення поняття галузева (секторальна) або промислова конкурентоспроможності. Так, Е. Піттс і М. Лагневик визначають конкурентоспроможну галузь як таку, що має стійку здатність вигідно отримувати й утримувати частку ринку на внутрішньому та/або зовнішньому ринках [28]. Конкурентоспроможність галузі також часто визначається як висока прибутковість та наполегливість для підтримки своєї частки ринку на внутрішньому та/або експортних ринках [26].

Одним із найбільш поширених є тлумачення, що офіційно прийняте Міністерством енергетики США: «галузева конкурентоспроможність - це здатність компанії чи промисловості відповідати на виклики, поставлені іноземними конкурентами» [29, с. 25].

Конкурентоспроможність промисловості також розглядається як ситуація, в якій одна галузь може досягати кращого стратегічного або фінансового становища на ринку, ніж інші галузі [25, с. 36].

Вивчення й узагальнення наукової літератури дозволило зробити висновок, що нині немає узгодженого на єдиній метрологічній базі виваженого підходу до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність сільського господарства». Водночас конкурентоспроможність сільського господарства стає особливо значимою в контексті виходу на світові ринки та актуалізується з поглиб-

ленням міжнародних інтеграційних процесів. Тому, узагальнюючи напрацювання науковців, вважаємо за доцільне розуміти конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції - як агреговану характеристику галузі, що формується під впливом конкурентоспроможності підгалузей, господарюючих суб'єктів, окремих товарів і товарних груп та забезпечує їй здатність витримувати тиск конкурентів на світових аграрних ринках, посідаючи на них визначальні позиції.

Конкурентоспроможність сільського господарства дозволяє забезпечити вигідне позиціонування українських товарів на міжнародних аграрних ринках та реалізується на принципах синергії, коли посилення позицій одних товарів, товарних груп або підгалузей сприяє посиленню позицій інших вітчизняних сільськогосподарських товарів чи суб'єктів господарювання.

Поряд із цим, посилення конкурентоспроможності сільського господарства України на міжнародних аграрних ринках сприятиме посиленню економічного, соціального та політичного впливу нашої держави на світовій арені та формуванню високого рівня продовольчої безпеки населення.

Список бібліографічних посилань

1. Андрийчук В. Г. Умови економічної конкуренції в Україні. *Економіка України*. 2004. № 10. С. 4–10.
2. Бабіров Е. Х., Бець М. Т., Лучко Г. Й. Визначення сутності поняття конкурентоспроможності товарів із врахуванням інтегрованості ринків. *Ефективна економіка*. 2017. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5504>.
3. Бельтюков Є. А., Некрасова Л. А. Конкурентна стратегія підприємства: сутність та формування на основі оцінки рівня конкурентоспроможності. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2. С. 6-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2014_2_3.
4. Варналій З. С., Білик Р. Р. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України: монографія. Чернівці: Технодрук, 2018. 453 с.
5. Галазюк Н. М., Зелінська О. М. Економічна сутність та чинники підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізації. *Економічні науки. Серія: Економічна теорія та економічна історія*. 2014. Вип. 11. С. 23-30.
6. Згурська О. М. Сутність та значення конкурентоспроможності в системі стратегічного управління агропромисловим підприємством. *Водний транспорт*. 2014. Вип. 1. С. 129-135.
7. Конкурентоспроможність економіки України: можливості, переваги, компетенції: монографія / О. Б. Чернега та ін.; за наук. ред. О. Б. Чернеги. Донецьк: Ноулідж, Донецьк, 2010. 591 с.
8. Конкурентоспроможність української економіки: наук. доп. / Б. Є. Кваснюк та ін.; ред. Б. Є. Кваснюк. Київ, 2006. 96 с.
9. Крисько Ж. Л. Сутність конкурентоспроможності через вивчення природи конкуренції. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 22-26.
10. Легеза Д. Г. Методологічні основи дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Економіка та менеджмент*. Суми, 2009. №4 (35). С. 98–105.

Висновки. Встановлено, що серед основних наукових теорій, які вплинули на розвиток теоретичних засад конкурентоспроможності, доцільно виділяти теорії конкуренції, конкурентних переваг, ринків та ринкової рівноваги, попиту і пропозиції, розвитку торгівлі, мотиваційні теорії, інституційну, концепції державного регулювання економіки, маркетингові, ресурсні тощо. Найбільш виправдано поділяти їх на дві основні групи: теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування зовнішніх (здебільшого ринкових) умов забезпечення конкурентоспроможності; теорії, концепції і моделі, що розробляли підходи до формування внутрішніх (здебільшого виробничих) умов забезпечення конкурентоспроможності.

Запропоноване в дослідженні авторське визначення поняття «конкурентоспроможність сільського господарства в умовах міжнародної економічної інтеграції» дозволить залучати означену категорію з метою розроблення і реалізації державної регуляторної політики, спрямованої на посилення ринкових позицій галузі, що в подальшому може стати перспективним напрямом наукових розвідок.

References

1. Andriichuk, V.H. (2004). Umovy ekonomichnoi konkurentsii v Ukraini [Conditions of economic competition in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 10, pp. 4-10 [In Ukrainian].
2. Babirov, E.Kh., Bets, M.T., & Luchko, H.Y. (2017). Vyznachennia sutnosti poniattia konkurentospromozhnosti tovariv iz vrakhuvannia intehrovanosti rynkiv [The essence of competitiveness of goods in terms of the integration of markets]. *Efektivna ekonomika*, 3. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5504> [In Ukrainian].
3. Beltiukov, Ye.A. & Nekrasova, L.A. (2014). Konkurentna stratehiia pidpriemstva: sutnist ta formuvannia na osnovi otsinky rivnia konkurentospromozhnosti [Competitive strategy of the enterprise: essence and formation on the basis of the competitiveness level assessment]. *Ekonomika: realii chasu*, 2, pp. 6-13 [In Ukrainian].
4. Varnalii, Z.S. & Bilyk, R.R. (2018). *Ekonomichna bezpeka ta konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy: monohrafiia [Economic security and competitiveness of Ukrainian regions: monograph]*. Chernivtsi: Tekhnodruk [In Ukrainian].
5. Halaziuk, N.M. & Zelinska, O.M. (2014). Ekonomichna sutnist ta chynnyky pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv v umovakh hlobalizatsii [The economic essence and factors of increasing the enterprises competitiveness in the globalization conditions]. *Ekonomichni nauky. Serii: Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia*, 11, pp. 23-30 [In Ukrainian].
6. Zghurska, O.M. (2014). Sutnist ta znachennia konkurentospromozhnosti v systemi stratehichnoho upravlinnia ahropromyslovym pidpriemstvom [Essence and significance of competitiveness in the system of the agro-industrial enterprise strategic management]. *Vodnyi transport*, 1, pp. 129-135 [In Ukrainian].
7. Cherneha, O.B., et al. (2010). *Konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy: mozhlyvosti, perevahy, kompetentsii: monohrafiia [Competitiveness of the Ukrainian economy: opportunities, advantages, competencies: monograph]*. O.B. Cherneha (Ed.). Donetsk: Noulidzh, Donetsk. vid-nia [In Ukrainian].

11. Малік М. Й., Нужна О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 270 с.
12. Марченко І. С. Теоретичні передумови формування концепції міжнародної конкурентоспроможності країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 7. С. 98-102.
13. Месель-Веселяк В. Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2007. №12. С. 8–14.
14. Минко Л. М. Сутність і складові поняття конкурентоспроможності підприємства. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2015. Т. 21, № 1. С. 86-92.
15. Олійник В. В. Економічна сутність конкурентоспроможності і рівні її визначення. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Економіка*. 2013. Т. 21, вип. 7(3). С. 192-198.
16. Портер М. Стратегія конкуренції : методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. Київ : Основи, 1997. 390 с.
17. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. URL : <http://ek-lit.narod.ru/ricsod.htm>.
18. Трансформаційні процеси в економіці: конкурентоспроможність та інституційна база управління на різних рівнях ієрархії : монографія / В. В. Баєва та ін.; за наук. ред. В. С. Ніценка. Одеса : Лерадрук, 2016. 505 с.
19. Хаджинов І. В. Міжнародна конкурентоспроможність регіональних господарських комплексів в умовах глобалізації : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2012. 247 с.
20. Чорна М. В., Анікеєва А. М. Систематизація підходів до визначення поняття конкурентоспроможності підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 1(1). С. 205-209.
21. Чорнодід І. С. Теоретичні засади сутності конкурентоспроможності національної економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 6 (133). С. 52-58.
22. Шквиря Н. О. Сутність та особливості маркетингового планування конкурентоспроможності продукції. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2016. № 3. С. 146-152.
23. Шликуляк О. Г., Воскобійник Ю. П., Овсянніков О. В. Формування конкурентоспроможності в аграрній економіці. *Агроінком*. 2007. № 9-10. С. 4-8.
24. Юрчишина Л. І. Аналіз концептуальних підходів до розуміння природи конкуренції та конкурентоспроможності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 18. С. 41-47.
25. Algren J. Fundamentals of Branch Competitiveness. Los Angeles : Agora Publications, 1994. 236 p.
26. Ekman S., Gullstrand J. Lantbruket & konkurrenskraften. Rapport 2006:4. Livsmedelsekonomiska institutet, Lund, Lund, 2006. Pp. 1-114.
27. Latruffe L. Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers*. 2010. № 30. URL : <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdt6d6-en>.
28. Pitts E., Laqnevik M. What determines food industry competitiveness? in Traill, W.B., Pitts, E. (eds), "Competitiveness in the food industry. London : Blackie Academic & Professional, 1998. Pp. 1-34.
29. Zawalińska K. The Competitiveness of Polish Agriculture in the Context of Integration with the European Union. Warsaw: Warsaw University Department of Economics, 2004. 229 p.
8. Kvasniuk, B.Ye., et al. (2006). *Konkurentospromozhnist ukrainkoï ekonomiky : nauk. dop. [Competitiveness of the Ukrainian economy: a scientific report]*. B.Ye. Kvasniuk (Ed.). Kyiv [In Ukrainian].
9. Krysko, Zh.L. (2018). *Sutnist konkurentospromozhnosti cherez vyvchennia pryrody konkurentsii [The essence of competitiveness through the study of the nature of competition]*. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 22, pp. 22-26 [In Ukrainian].
10. Leheza, D.H. (2009). *Metodolohichni osnovy doslidzhennia konkurentospromozhnosti silskohospodarskoï produktsii [Methodological bases for the study of the competitiveness of agricultural products]*. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriia "Ekonomika ta menezhment"*, 4 (35), pp. 98-105 [In Ukrainian].
11. Malik, M.Y. & Nuzhna, O.A. (2007). *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpryiemstv: metodolohiia i mekhanizmy [Competitiveness of agrarian enterprises: methodology and mechanisms]*. Kyiv: NNTS Instytut ahrarnoi ekonomiky [In Ukrainian].
12. Marchenko, I.S. (2016). *Teoretychni peredumovy formuvannia kontseptsii mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti krainy [Theoretical background of formation of the concept of country's international competitiveness]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 7, pp. 98-102 [In Ukrainian].
13. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2007). *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Increasing the competitiveness of the agrarian sector of Ukraine's economy]*. *Ekonomika APK*, 12, pp. 8-14 [In Ukrainian].
14. Mynko, L.M. (2015). *Sutnist i skladovi poniattia konkurentospromozhnosti pidpryiemstva [The essence and constituents of the enterprise competitiveness concept]*. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii*, 21 (1), pp. 86-92 [In Ukrainian].
15. Oliinyk, V.V. (2013). *Ekonomichna sutnist konkurentospromozhnosti i rivni yï vyznachennia [The economic essence of competitiveness and the level of its definition]*. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia: Ekonomika*, Vol. 21, 7 (3), pp. 192-198 [In Ukrainian].
16. Porter, M. (1997). *Stratehiia konkurentsii: metodyka analizu haluzei i diialnosti konkurentiv [Competition strategy: a methodology for analyzing the industries and activities of competitors]*. Kyiv: Osnovy [In Ukrainian].
17. Rikardo, D. (2019). *Nachala politicheskoy ekonomii i nalogoovogo oblozheniya [The beginnings of political economy and taxation]*. Retrieved from: <http://ek-lit.narod.ru/ricsod.htm> [In Russian].
18. Baieva, V.V., et al. (2016). *Transformatsiini protsesy v ekonomitsi: konkurentospromozhnist ta instytutsiina baza upravlinnia na riznykh rivniakh iierarkhii : monohrafiia [Transformation processes in the economy: competitiveness and institutional management base at different levels of the hierarchy: monograph]*. V.S. Nitsenko (Ed.). Odesa: Leradruk [In Ukrainian].
19. Khadzhyinov, I.V. (2012). *Mizhnarodna konkurentospromozhnist rehionalnykh hospodarskykh kompleksiv v umovakh hlobalizatsii : monohrafiia [International competitiveness of regional economic complexes in the conditions of globalization: monograph]*. Donetsk: DonNU [In Ukrainian].
20. Chorna, M.V. & Anikeieva, A.M. (2012). *Systematyzatsiia pidkhodiv do vyznachennia poniattia konkurentospromozhnosti pidpryiemstva [Systematization of approaches to the definition of the enterprise competitiveness concept]*. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, 1 (1), pp. 205-209 [In Ukrainian].
21. Chornodid, I.S. (2012). *Teoretychni zasady sutnosti konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky [Theoretical foundations of the competitiveness essence of the national economy]*. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 6 (133), pp. 52-58 [In Ukrainian].
22. Shkvyria, N.O. (2016). *Sutnist ta osoblyvosti marketynhovoho planuvannia konkurentospromozhnosti produktsii [The essence and features of the marketing planning of the products competitiveness]*. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahtekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, 3, pp. 146-152 [In Ukrainian].

23. Shpykuliak, O.H., Voskobiinyk, Yu.P., & Ovsianikov, O.V. (2007). Formuvannia konkurentospromozhnosti v ahrarnii ekonomitsi [Formation of competitiveness in the agrarian economy]. *Ahroinkom*, 9-10, pp. 4-8 [In Ukrainian].

24. Iurchyshyna, L.I. (2011). Analiz kontseptualnykh pidkhodiv do rozuminnia pryrody konkurentsii ta konkurentospromozhnosti [Analysis of conceptual approaches to understanding the nature of competition and competitiveness]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 18, pp. 41-47 [In Ukrainian].

25. Algren, J. (1994). *Fundamentals of branch competitiveness*. Los Angeles: Agora Publications [In English].

26. Ekman, S. & Gullstrand, J. (2006). *Lantbruket & konkurrenskraften. Rapport 2006:4*. Lund: Livsmedelsekonomiska institutet [In Swedish].

27. Latruffe, L. (2010). Competitiveness, productivity and efficiency in the agricultural and agri-food sectors. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers*, 30. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdtd6d6-en> [In English].

28. Pitts, E. & Lagnevik, M. (1998). What determines food industry competitiveness? W.B. Traill & E. Pitts (Eds.). *Competitiveness in the food industry*. (pp. 1-34). London: Blackie Academic & Professional [In English].

29. Zawalińska, K. (2004). *The competitiveness of Polish agriculture in the context of integration with the European Union*. Warsaw: Warsaw University Department of Economics [In English].

Patyka N.I. Theoretical and methodological approaches to agriculture competitiveness in modern conditions

The purpose of the article is to theoretically and methodologically justify agriculture competitiveness in conditions of international economic integration, and define its essential characteristics and contradictions.

Research methods. The abstract and logical method was used to generalize theoretical approaches to the study of a concept of "competitiveness". The comparison method, analysis and synthesis were used to specify and define a concept of "competitiveness of agriculture in conditions of international economic integration".

Research results. It was defined that among the main scientific theories that influenced on development of theoretical foundations of competitiveness, it is advisable to distinguish competition theory, competitive advantages theory, markets and market equilibrium theory, theory of supply and demand, trade development, motivational theories, institutional, concepts of state regulation of economy, marketing theory, resources theory, etc. The most appropriate method is to divide them into two main groups: theories, concepts and models that developed approaches to formation of external (mostly market) conditions of competitiveness; theories, concepts and models that offered mechanisms for formation of internal (mostly industrial) conditions of competitiveness.

Elements of scientific novelty. The category-conceptual apparatus, which deepens the theoretical and methodological basis of competitiveness, was improved by author's interpretation of a concept of "agriculture competitiveness in conditions of international economic integration" as an aggregated characteristic of the industry formed under an influence of competitiveness of sub-sectors, business entities, individual products and commodity groups, which ensures its ability to withstand a competitive pressure on world agrarian markets, taking leading positions there.

Practical significance. The author's definition of a concept of "agriculture competitiveness in conditions of international economic integration" proposed in the study will allow to involve this specified category in order to develop and implement a state regulatory policy aimed at strengthening the industry market positions. Figs.: 2. Refs.: 29.

Keywords: competitiveness; paradigm; approach; competitiveness theories; concepts of competitiveness; agriculture.

Patyka Nataliia Ivanivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), competitor for doctor's degree of the department of land relations and environmental management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony str., Kyiv)
E-mail: n_patyka@ukr.net

Патыка Н. И. Теоретико-методологические подходы к конкурентоспособности сельского хозяйства в современных условиях.

Цель статьи - предоставить теоретико-методологическое обоснование конкурентоспособности отрасли сельского хозяйства в условиях международной экономической интеграции, определение ее существенных характеристик и противоречий.

Методика исследования. С помощью приемов абстрактно-логического метода обобщены теоретические подходы к исследованию категории «конкурентоспособность». Методы сравнения, анализа и синтеза использовались для содержательного определения дефиниции «конкурентоспособность сельского хозяйства в условиях международной экономической интеграции».

Результаты исследования. Установлено, что среди основных научных теорий, которые повлияли на развитие теоретических основ конкурентоспособности, целесообразно выделять теории конкуренции, конкурентных преимуществ, рынков и рыночного равновесия, спроса и предложения, развития торговли, мотивационные теории, институциональную, концепции государственного регулирования экономики, маркетинговые, ресурсные и т.д. Наиболее целесообразно разделить их на две основные группы: теории, концепции и модели, которые разрабатывали подходы к формированию внешних (в основном рыночных) условий обеспечения конкурентоспособности; теории, концепции и модели, которые предлагали механизмы формирования внутренних (в основном производственных) условий обеспечения конкурентоспособности.

Элементы научной новизны. Усовершенствован категориально-понятийный аппарат, который углубляет теоретико-методологические основы конкурентоспособности путем авторского трактования понятия «конкурентоспособность сельского хозяйства в условиях международной экономической интеграции» - как агрегированную характеристику отрасли, которая формируется под влиянием конкурентоспособности подотраслей, хозяйствующих субъектов, отдельных

товаров и товарных групп, и обеспечивает ее способность выдерживать давление конкурентов на мировых аграрных рынках, занимая на них ведущие позиции.

Практическая значимость. Предложенное в исследовании авторское определение понятия «конкурентоспособность сельского хозяйства в условиях международной экономической интеграции» позволит привлекать указанную категорию с целью разработки и реализации государственной регуляторной политики, направленной на усиление рыночных позиций отрасли. Илл.: 2. Библиогр.: 29.

Ключевые слова: конкурентоспособность; парадигмы; подходы; теории конкурентоспособности; концепции конкурентоспособности; сельское хозяйство.

Патыка Наталия Ивановна - кандидат экономических наук, доцент, докторант отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: n_patyka@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 07.03.2019 р.

Фахове рецензування: 18.03.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Патыка Н. И. Теоретико-методологічні підходи до конкурентоспроможності сільського господарства в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 66 – 74.

*

УДК 339.5

JEL Classification: Q17

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904074>

Б.В. ДУХНИЦЬКИЙ, кандидат економічних наук

Основні аспекти регулювання міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією

Мета статті - дослідити сучасні особливості розвитку глобальної аграрної торгівлі в контексті її регулювання різними профільними організаціями, а також конкретні можливості й потенціал нарощування експорту та імпорту сільськогосподарської продукції в результаті затверджених для України умов.

Методика дослідження. Використано методи: теоретичного узагальнення - для дослідження ролі і місця аграрної торгівлі в системі зовнішньоекономічних зв'язків, аналізу та синтезу - для виокремлення способів впливу на розвиток міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією, порівняльної оцінки - для розгляду функцій кожної з організацій, які безпосередньо здійснюють регулювання міжнародної торгівлі, індукції та дедуції - для оцінки загального впливу організацій на формування аграрної політики у світі та його регіонах, а також конкретних зобов'язань України по аграрній галузі в межах підписаних з ними угод.

Результати дослідження. Проведено вивчення найбільш типових способів регулювання і принципів функціонування світової торгівлі, розглянуто механізм здійснення впливу та повноваження ключових регулюючих організацій, проаналізовано пріоритети реалізації торговельної політики по найбільш типових напрямках та об'єктах, визначено масштаби охоплення глобальної економіки впливом здійснюваних функцій кожної з основних регулюючих організацій, наведено перелік найбільш суттєвих питань для України, які мають бути вирішені в процесі фактичного приєднання вітчизняного аграрного сектору до світової системи сільськогосподарської політики.

Елементи наукової новизни. Розмежовано повноваження найбільш впливових міжнародних установ, які визначають шляхи розвитку глобальної торгівлі у довгостроковій перспективі, виділено існуючу пріоритетність їх зусиль для потреб країн, що розвиваються або мають перехідну економіку.

Практична значущість. Положення статті спрямовані на розповсюдження найбільш актуальних відомостей серед суб'єктів галузі про необхідні умови та відмінності здійснення експортно-імпортних операцій з аграрною сировиною та харчовими продуктами як члена СОТ або торговельного партнера ЄС при виході вітчизняних спеціалізованих виробників і експортерів на цільові зовнішні ринки. Библиогр.: 11.

Ключові слова: регулювання; міжнародна торгівля; лібералізація; агропродовольча продукція; принципи; імпортні мита; підтримка.

Духницький Богдан Володимирович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

© Б.В. Духницький, 2019